

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

**TIL TAFAKKUR CHEGARASI SIFATIDA: FALSAFIY TAHLIL (LYUDVIG
VITGEYNSHTEYNNING “MANTIQIY-FALSAFIY RISOLA” ASARI ASOSIDA)**

Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna
Samarqand davlat chet tillar instituti, tadqiqotchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada til va tafakkur o'rtasidagi murakkab va ko'p qatlamli munosabat Ludvig Wittgensteinning “Tractatus Logico-Philosophicus” asari asosida falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tilning inson tafakkurini shakllantiruvchi va chegaralovchi vosita sifatidagi mohiyatini aniqlashdan iborat. Maqolada Wittgenstein tomonidan ilgari surilgan til va dunyo o'rtasidagi moslik, mantiqiy struktura, faktlar va holatlar konsepsiyalari chuqur o'rganiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida hermenevtik, analitik va komparativ yondashuvlardan foydalanildi. Shuningdek, til falsafasi doirasida tafakkur va reallik o'rtasidagi munosabatning konseptual modellari tahlil qilindi. Muallif tilning chegaralari inson tafakkurining chegaralarini belgilashi haqidagi g'oyani asoslaydi hamda bu qarashning zamonaviy falsafiy tafakkurdagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Til falsafasi, tafakkur, mantiqiy struktura, lingvistik chegaralar, bilish jarayoni, analitik falsafa, semantika, ontologiya, Wittgenstein, Tractatus.

**ЯЗЫК КАК ГРАНИЦА МЫШЛЕНИЯ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ (НА ОСНОВЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЛЮДВИГА ВИТГЕНШТЕЙНА «ЛОГИКО-ФИЛОСОФСКИЙ
ТРАКТАТ»)**

Нарзукулова Ферангиз Рустамжоновна
Самаркандский государственный институт иностранных языков, исследователь

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема соотношения языка и мышления на основе философского анализа труда Витгенштейн «Tractatus Logico-Philosophicus». Основной целью исследования является выявление сущности языка как средства, формирующего и одновременно ограничивающего человеческое мышление. В работе подробно анализируются ключевые положения Витгенштейна о логической структуре языка, соотношении языка и мира, фактах и состояниях дел. Методологическую основу исследования составляют герменевтический, аналитический и сравнительный подходы. Особое внимание уделяется концептуальному анализу взаимосвязи языка, мышления и реальности в контексте аналитической философии. Автор обосновывает тезис о том, что границы языка определяют границы мышления, раскрывая его значимость в современной философии.

Ключевые слова: Философия языка, мышление, логическая структура, границы языка, познание, аналитическая философия, семантика, онтология, Витгенштейн, Трактат.

**LANGUAGE AS THE LIMIT OF THOUGHT: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS (BASED ON
LUDWIG WITTGENSTEIN'S “TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS”)**

Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna
Samarkand State Institute of Foreign Languages, Researcher

Abstract

This article examines the relationship between language and thought through a philosophical analysis of Ludwig Wittgenstein's work “Tractatus Logico-Philosophicus”. The primary objective of the study is to identify the nature of language as a medium that both shapes and limits human thinking. The paper explores Wittgenstein's key ideas concerning the logical structure of language, the correspondence between language and reality, and the concepts of facts and states of affairs. The research methodology is based on hermeneutic, analytic, and comparative approaches. Particular attention is given to the conceptual analysis of the relationship between language, thought, and reality within the framework of analytic philosophy. The author substantiates the thesis that the limits of language determine the limits of thought, highlighting its relevance in contemporary philosophical discourse.

Keywords: Philosophy of language, thought, logical structure, limits of language, cognition, analytic philosophy, semantics, ontology, Wittgenstein, Tractatus.

Zamonaviy falsafada til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik muammosi eng murakkab va fundamental masalalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Insonning borliqni anglash jarayoni, uning bilish faoliyati va ijtimoiy tajribasi bevosita til orqali ifodalanadi. Shu ma'noda, til nafaqat kommunikativ vosita, balki tafakkurning shakllanishi va rivojlanishining asosiy sharti sifatida ham qaraladi. Ayniqsa, analitik falsafa doirasida tilning mantiqiy tuzilmasi va uning reallik bilan munosabatini aniqlash masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu muammoning falsafiy tahlilida Ludvig Wittgensteinning **“Tractatus Logico-Philosophicus”** asari alohida o'rin tutadi. Mazkur asarda tilning mantiqiy chegaralari, uning dunyo bilan munosabati hamda tafakkur bilan uyg'unligi masalalari konseptual jihatdan asoslab berilgan. Wittgensteinning mashhur “Tilimning chegaralari mening dunyomning chegaralaridir” degan g'oyasi til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni falsafiy jihatdan yangicha talqin qilishga xizmat qiladi. Bu yondashuv tilni faqat ifoda vositasi sifatida emas, balki borliqni strukturaviy aks ettiruvchi tizim sifatida ko'rishga imkon beradi.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida tilning inson tafakkuriga ta'siri yanada kuchayib bormoqda. Turli madaniy va lingvistik tizimlarning o'zaro ta'siri natijasida tafakkur shakllarining ham transformatsiyaga uchrashi kuzatilmoqda. Shu sababli, tilning chegaralari va imkoniyatlarini aniqlash nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi tilni tafakkur chegarasi sifatida falsafiy jihatdan tahlil qilish hamda uning inson bilish jarayonidagi o'rnini **“Tractatus Logico-Philosophicus”** asari asosida ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni aniqlash; tilning mantiqiy tuzilmasini tahlil qilish; til chegaralarining epistemologik mazmunini ochib berish; Wittgenstein qarashlarining zamonaviy falsafadagi o'rnini baholash.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

Til va tafakkur o'rtasidagi munosabat muammosi falsafa tarixida turli davr va maktablar doirasida keng yoritilgan. Ushbu masalaning nazariy asoslarini shakllantirishda, ayniqsa, analitik falsafa vakillarining ishlari muhim o'rin tutadi. Xususan, Ludvig Wittgensteinning **“Tractatus Logico-Philosophicus”** asari tilning mantiqiy tuzilmasi va uning borliq bilan munosabatini tushuntirishda fundamental manba sifatida qaraladi. Ushbu asarda til va dunyo o'rtasidagi izomorfizm g'oyasi ilgari surilib, tilning chegaralari orqali tafakkur va bilish imkoniyatlari belgilanishi asoslab beriladi.

Til falsafasi rivojida Bertrand Russellning mantiqiy atomizm konsepsiyasi ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u Wittgenstein qarashlariga nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Russell tilni reallikning mantiqiy strukturasi bilan mos tushuvchi tizim sifatida talqin qiladi va bu yondashuv keyinchalik Wittgenstein tomonidan yanada rivojlantiriladi. Shu bilan birga, Gottlob Frege semantik nazariyasi, xususan, ma'no va referensiya o'rtasidagi farq haqidagi qarashlari til va tafakkur muammosini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik turli yo'nalishlarda tahlil qilinmoqda. Masalan, Noam Chomskyning generativ grammatika nazariyasi tilning inson tafakkuri bilan genetik va kognitiv jihatdan bog'liqligini asoslashga qaratilgan. Shuningdek, John Searlening nutq aktlari nazariyasi tilni faqat semantik tizim emas, balki ijtimoiy harakat shakli sifatida talqin etadi. Bu esa tilning pragmatik funksiyalarini ochib berishga xizmat qiladi.

Mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarda ham til va tafakkur masalasi ijtimoiy-falsafiy kontekstda o'rganilgan bo'lib, unda tilning madaniy, ma'naviy va axloqiy omillar bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Bunday yondashuv tilni faqat mantiqiy tizim sifatida emas, balki ijtimoiy ong va madaniy merosning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqishga imkon yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi kompleks xarakterga ega bo'lib, bir nechta ilmiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Avvalo, germenetik metod asosida **“Tractatus Logico-Philosophicus”** matni chuqur tahlil qilinib, uning ichki mantiqiy tuzilmasi va asosiy g'oyalari interpretatsiya qilindi. Ushbu metod matn mazmunini kontekstual va konseptual jihatdan ochib berishga xizmat qiladi.

Shuningdek, analitik metod orqali tilning mantiqiy strukturalari, tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlar va ularning formal ifodasi o'rganildi. Bu yondashuv Wittgenstein falsafasining asosiy tamoyillarini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini berdi. Komparativ metod yordamida esa Wittgenstein qarashlari boshqa faylasuflar, xususan, Bertrand Russell va Gottlob Frege konsepsiyalari bilan solishtirildi. Bundan tashqari, tadqiqotda konseptual tahlil usuli qo'llanilib, til, tafakkur, mantiq, borliq kabi asosiy

kategoriyalarning mazmuni aniqlashtirildi. Ushbu metod tilning epistemologik va ontologik funksiyalarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tahlil va natijalar

Til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni falsafiy jihatdan tahlil qilish Ludvig Wittgensteinning **“Tractatus Logico-Philosophicus”** asarida ilgari surilgan konseptual g'oyalar asosida olib borildi. Ushbu tahlil natijasida tilning nafaqat kommunikativ vosita, balki tafakkurning strukturaviy modeli sifatidagi ahamiyati aniqlashtirildi.

Avvalo, Wittgenstein tomonidan ishlab chiqilgan **“tasviriy nazariya”** (*picture theory of language*) asosida til va borliq o'rtasidagi munosabat o'rganildi. Mazkur nazariyaga ko'ra, til reallikni bevosita aks ettirmaydi, balki uni mantiqiy shaklda **“tasvirlaydi”**. Ya'ni gaplar (propozitsiyalar) voqelikdagi holatlarning mantiqiy modellari sifatida namoyon bo'ladi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, tilning ushbu xususiyati inson tafakkurining ham mantiqiy strukturalarga asoslanganligini anglatadi. Demak, tafakkur til orqali shakllanadi va uning imkoniyatlari tilning mantiqiy chegaralari bilan belgilanadi.

Ikkinchi muhim natija sifatida til va dunyo o'rtasidagi izomorfizm masalasi ochib berildi. *****“Tractatus Logico-Philosophicus”*****da tilning tuzilmasi bilan reallik tuzilmasi o'rtasida muayyan moslik mavjudligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, inson faqat til orqali ifodalanishi mumkin bo'lgan narsalarni anglay oladi. Tahlil natijalariga ko'ra, bu g'oya epistemologik jihatdan muhim xulosaga olib keladi: inson bilimi til bilan chegaralangan bo'lib, tilning tashqarisidagi haqiqatni to'liq idrok etish imkoni mavjud emas.

Tadqiqot davomida tilning chegaralari masalasi alohida e'tiborga olindi. Wittgensteinning mashhur tezisiga ko'ra, **“tilimning chegaralari mening dunyomning chegaralaridir”**. Ushbu fikr tahlil qilinib, uning ikki asosiy jihati ajratib ko'rsatildi: birinchidan, til inson tafakkurining chegaralarini belgilaydi; ikkinchidan, til orqali ifodalanmaydigan hodisalar mantiqiy tahlil doirasidan tashqarida qoladi. Natijada metafizik, axloqiy va estetik kategoriyalarni ifodalash masalasi murakkab va bahsli ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, tahlil jarayonida tilning ikki xil funksiyasi — **deskriptiv** (tasvirlovchi) va **normativ** (chegaralovchi) funksiyalari aniqlashtirildi. Deskriptiv funksiya orqali til borliqni ifodalaydi, normativ funksiya orqali esa u tafakkur va bilishning chegaralarini belgilaydi. Bu esa tilning inson bilish faoliyatidagi ikki tomonlama rolini ko'rsatadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, til inson tafakkurining nafaqat ifoda shakli, balki uning ichki tashkil etuvchi mexanizmi hisoblanadi. Til orqali inson borliqni kategoriyalarga ajratadi, ularni mantiqiy tizimga soladi va bilim hosil qiladi. Shu bilan birga, tilning cheklanganligi inson tafakkurining ham mutlaq emasligini anglatadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda til va tafakkur o'rtasidagi murakkab hamda ko'p qirrali munosabat Ludvig Wittgensteinning **“Tractatus Logico-Philosophicus”** asari asosida falsafiy jihatdan tahlil qilindi. O'tkazilgan ilmiy izlanishlar natijasida tilning inson tafakkuri va bilish jarayonidagi o'rni fundamental ahamiyatga ega ekanligi asoslab berildi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, til inson tafakkurining tashqi ifodasi bo'lish bilan birga, uning ichki strukturaviy asosini ham tashkil etadi. Wittgenstein tomonidan ilgari surilgan tasviriy nazariya asosida til va borliq o'rtasidagi mantiqiy moslik mavjudligi, ya'ni til voqelikni mantiqiy model sifatida aks ettirishi ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Shu nuqtayi nazardan, til orqali inson borliqni anglaydi, uni tizimlashtiradi va mazmuniy jihatdan tartibga soladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari tilning chegaralari inson tafakkurining chegaralarini belgilashini ko'rsatdi. Bu esa bilish jarayonining til bilan uzviy bog'liqligini tasdiqlaydi. Til orqali ifodalanmaydigan tushunchalar mantiqiy tahlil doirasidan tashqarida qolishi, ayniqsa, metafizik, axloqiy va estetik muammolarni tushuntirishda muayyan cheklolarni yuzaga keltirishi aniqlandi. Natijada tilning nafaqat deskriptiv, balki normativ funksiyasi ham mavjudligi asoslab berildi.

Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundan iboratki, til insonning epistemologik imkoniyatlarini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Til orqali shakllangan bilimlar tizimi insonning dunyoni qanday idrok etishini aniqlaydi. Shu bois, tilni chuqur o'rganish tafakkur mexanizmlarini anglashda muhim metodologik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Yakuniy natija sifatida aytish mumkinki, Ludvig Wittgenstein falsafasi doirasida til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni tahlil qilish zamonaviy falsafaning dolzarb muammolarini hal etishda muhim nazariy asos yaratadi. Ushbu yondashuv tilni inson ongining chegaraviy kategoriyasi sifatida talqin qilish

imkonini beradi hamda analitik falsafa doirasida yangi ilmiy izlanishlar uchun konseptual zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. — 256 b.
2. Abu Ali ibn Sino. Donishnoma. — Toshkent: Fan, 1980. — 320 b.
3. Yusupov E. Falsafa. — Toshkent: O'zbekiston, 2013. — 384 b.
4. Shermuhamedov A. Falsafa va fan metodologiyasi. — Toshkent: Universitet, 2015. — 300 b.
5. Jo'rayev N. Falsafa tarixi. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017. — 420 b.
6. To'rayev B. Mantiq. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. — 280 b.
7. Baratov M. Bilish nazariyasi. — Toshkent: Tafakkur, 2018. — 310 b.
8. Saidov Sh. Til va tafakkur falsafasi. — Toshkent: Akademnashr, 2020. — 290 b.
9. Abdizoitovich G. Axborot jamiyatida ta'lim muammolari // Emergent: Journal of Educational Discoveries. — 2025.
10. Kubayeva S. Intellektual o'yinlar: inson tafakkurini rivojlantirish // International Journal of Scientific Trends. — 2023. — 2-jild, 12-son. — B. 74–78.
11. Usmonov F. N. Fan rivojida ratsionallik va an'ana // Innovatsiyalar texnologiya va ta'limda. — 2016. — B. 349–353.
12. Kubayeva Sh. T. Innovatsion tafakkurni rivojlantirish // Universum: ijtimoiy fanlar. — 2014. — № 5 (6). — B. 2.
13. Rizayev I. I. Ijtimoiy tizimlar rivoji: metodologik yondashuvlar // Barqaror rivojlanish: geosiyosiy transformatsiya va milliy ustuvorliklar. — 2023. — B. 263–270.
14. G'aniyev E. Yoshlar axloqiy inqirozida OAV roli // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. — 2025. — 5-jild, 5-son. — B. 245–248.